
ГАЛИЦЬКЕ БОЯРСТВО ПРОТИ КНЯЗІВ РОМАНОВИЧІВ

М. Ф. Котляр

Боротьба Данила і Василька Романовичів з великим галицьким боярством, що противилось їхній державотворчій політиці, набула особливої гостроти в другій половині 30-х років XIII ст. і завершилась відновленням Галицько-Волинського князівства в 1238 р. з вокняжінням Данила в Галичі.

Великі бояри Галича і Галицької землі являли собою величезну і лиховісну силу, боротися з якою не в змозі були вже перші князі, починаючи з Володимирка Володаревича. Незабаром після першої появи міста Галича на сторінках авторитетного джерела — Київського літопису XII ст. — під 1140 р.¹ галицькі бояри зробили спробу замінити владного, непокірного їм і досить-таки підступного Володимирка Володаревича на більш підхожого князя — його небожа Івана, згодом прозваного Берладником. Володимиркові довелося силою повертати собі престол (с. 226), проте він так-сяк тримав бояр у покорі. Становище змінилось, коли до влади на початку 1153 р. прийшов його син Ярослав. Велике галицьке боярство брутально верховодило над князем, втручалось навіть у його особисте життя. Такою самою іграшкою в боярських руках був наступник Ярослава — Володимир. Бояри повстали проти нього і просто вигнали з князівства. Лише дорогою ціною — визнанням свого васалітету від могутнього володимиро-суздальського князя Всеволода Велике Гніздо — Володимир Ярославич зміг досидіти до самої смерті (1199 р.) на хиткому галицькому столі (с. 448, 449).

Об'єднання Галичини і Волині 1199 р. Романом Мстиславичем волинським не могло, певна річ, сподобатись сильному і гоноровитому галицькому боярству, котре звикло бути не під князем, а над ним. Роман сильною рукою безжално придушив найбільш активну і відкриту боярську опозицію, постигнавши, за свідченням польського хроніста Кадлубка, багато боярських голів². На жаль, розповідь дуже тенденційного Кадлубка не можна перевірити за допомогою давньоруських джерел, у яких взагалі відсутні відомості і про смерть Володимира Ярославича, і про похід Романа на Галич, і про об'єднання ним Галичини і Волині, й, нарешті, про розправу князя над непокірними боярами.

Однак Роман не довів справу придушення феодальної опозиції до логічного кінця. Він загинув, сповнений політичних задумів і сил, у Польщі влітку 1205 р. Мета його польського походу досі залишилась загадкою для вчених. В. Т. Пашуто припускає, що Роман втрутився в міжусобну боротьбу в Германській імперії й виступив проти союзного Вельфам польського князя Лешка Білого³.

По смерті Романа залишилось двоє малих синів: 4-річний Данило і 2-річний Василько. Проводирі галицького боярства, яким пощастило врятуватись від гніву й меча Романа, повернулись до Галича й повстали проти вдови загиблого князя — Анни, що від імені старшого сина Данила правила у князівстві. Анні з дітьми довелося тікати спочатку до Володимира Волинського, а далі емігрувати до Польщі. Галицько-Волинське князівство, проіснувавши ледве шість років, повертається до коловороту удільної роздробленості.

Історія повернення Анною, а далі синами, що підростали, Романової державної спадщини докладно простежена в Галицько-Волинському літописі, деяких польських хроніках і угорському дипломатії. Досі не має собі рівних за докладністю відображення подій 1205—1230 рр. картина, створена М. С. Гру-

шевським у III томі «Історії України-Руси». Серед новіших праць назву книжку І. П. Крип'якевича «Галицько-Волинське князівство» (К., 1984) і власні: «Данило Галицький» (К., 1979), «Формирование территории и возникновение городов Галицко-Волинской Руси» (К., 1985), «Галицько-Волинський літопис» (К., 1993) і «Галицько-Волинська Русь» (1998). Поряд з монографіями існує велика кількість статей з цієї проблеми. Все це дає мені право не повторюватись, а зосередитись лише на проблемі боротьби галицького боярства з князями Романовичами в 30-і роки — боротьби чи не найдраматичнішої і найнапруженішої у 40-річній практиці Данила й Василька подолання боярської фронди у князівстві, заповіданому їм батьком.

По тому, як 1228 р. помер Мстислав Удатний, передавши перед тим Галич своєму зятеві, угорському королевику Андрієві і зневаживши права свого старшого зятя, галицького «отчича» Данила, відтоді в останнього звільнилися руки: раніше він з поваги до тестя поведився коректно і явно не претендував на галицький стіл. М. С. Грушевський відзначив, що «з початком 1230 р. розпочинається боротьба Данила за Галич, що потягнулася п'ятнадцять літ, рахуючи до її фіналу — Ярославської битви»⁴ (1245 р.). Як сповіщає Галицько-Волинський літопис, головне, а в більшості випадків єдине, джерело пізнання історії Романового князівства, Данило зумів вибити з Галича того самого року королевику з угорською залогою. Разом з уграми подався й ватажок боярської опозиції Романовичам. Літописець красномовно висловлює антибоярську позицію прихильних до Данила панівних кіл і маси городян: «Изыде же с ним (королевицем. — М. К.) един Судислав, на нь же мета камение, рекуше: «Изыди из града, мятежниче земли!» (с. 506). Цими словами й відкривається розповідь галицького літописця про боротьбу Романовичів проти спроб боярства перешкодити прагненням своїх законних князів відновити централізоване Галицько-Волинське велике князівство.

При розгляді перипетій і мотивів боротьби між Романовичами і галицькими боярами необхідно постійно тримати в полі зору відверту й не приховану галицькими літописцями і редакторами джерела прихильність до Романовичів, насамперед до Данила, — прихильність, що завжди межує з апологією, а подекуди переростає в ідеалізацію свого героя. У цьому немає нічого дивного, адже перша частина Галицько-Волинського літопису* (доведена до 1258 р.) є по суті світським житієм Данила Романовича, в якому годі шукати об'єктивних оцінок його боротьби з боярством, та й самих бояр⁵.

Та, несподівано, мабуть, для самого себе спекавшись угрів, Данилові довелося зчепитися з вельми незадоволеним його можливим поверненням на галицький стіл боярством, ког্রে вдалося до, не раз вже випробуваного прийому, — протиставлення йому суперника, звичайно покiрного їм князя-маріонетки. Цього разу вибір боярських олігархів припав на давнього суперника і брата в других Романовичів, белзького князя Олександра Всеволодича. Галицький книжник починає розповідь про підступи бояр проти Романовичів величною інтродукцією: «Посемь скажем многы мятежи, великия льсги (тут: зради — М. К.), и бесчисленныя рати», — й продовжує без найменшої паузи: — «Крамоле же бывши во безбожных боярех галичкых: съвет (змову — М. К.) створише с братучадьем его (Данила — М. К.) Александром на убьенье и преданье земле его (Данила — М. К.)». Лише щасливий випадок врятував Данила від смерті. Та бояри не вгамувалися. Боярський рід Молибоговичів був не самотнім у спробі вбити князя. Як пише галицький книжник, якийсь «безбожный Филип» (поза сумнівом, галицький боярин) запросив князя до замку Вишні «на убьенье его со Александром братучадом его» (с. 508). Сильно фортифікований боярський замок у Вишні (нині м. Судова Вишня Львівської обл.) досліджено археологом О. О. Ратичем. Виявилось, що замок існував, ймовірно, з середини XII ст. Археологи розкопали вал, у залишках якого простежено рештки дерев'яних конструкцій⁶. Лише щасливий випадок урятував князя.

Кульмінацією підступів бояр проти Романовичів можна вважати опис літописцем нестерпної образи, заподіяної одним з них Данилові: «И некогда ему в

* У науці прийнято, за пропозицією Л. В. Черепіна, називати першу частину Галицько-Волинського літопису Літописцем Данила Галицького

пиру веселяшуща, один от тех безбожных бояр лице зали ему (Данилові — *М. К.*) чашею, и то ему стерпевшу, — иногда же да Бог им възмездие» (с. 509). Навряд чи перед читачем виклад реальної події — князь, та ще й такий мужній і гордий лицар, як Данило, не міг би стерпіти прилюдної образи від свого васала. Мабуть, перед нами поширений у середньовічному фольклорі й письменстві (насамперед, західноєвропейському) символ найстрашнішої образи, яку тільки може заподіяти слуга своєму панові⁷.

Отож, бояри знову поставили на Олександра белзького, котрий був згодний на все, на будь-яку боярську сваволю, аби тільки сісти на «златокований» галицький стіл. Дізнавшись про наміри Олександра, Данило наказав братові Василькові вирушити походом на Белзьку землю. Не сподіваючись встояти проти регулярної піхоти Романовичів (яку літописець називає «пещцями»), Олександр утік до Перемишля — одного з осередків боярської опозиції Романовичам, і почав готуватися до нападу на Галич.

Для Данила, котрий тільки-но увійшов до Галича і не встиг закріпитися в місті, становище було критичним. Літописець, мабуть, перебільшує, коли каже, що серед галицьких бояр не зосталося жодного, котрий би залишився вірним Романовичам: «Самому же Данилу созвавшу вече, оставшуща в 18 отрок верных и с Демьяном, тысяцким своим...» (с. 509). В умовах посилення спротиву боярства князівській владі, особливо небезпечного завдяки постійній загрозі з боку Угорщини, старший Романович звертається по допомогу до міських верхів і скликає віче. Політика спиратися на бюргерство, середні й заможні прошарки городян, була характерною для європейських государів доби середньовіччя. Таку політику слід вважати прогресивною в тому випадку, коли государ використовував бюргерство не заради дрібних тактичних цілей, а задля досягнення масштабних стратегічних здобутків, як от у нашому випадку, коли Данило Романович прагнув оволодіти галицьким столом і відновити Галицько-Волинське велике князівство. Галицьке віче з ентузіазмом підтримало свого «отчича»: «Соцкый же Микула рече: «Господине! Не погнетши пчел меду не едать!» (с. 509). Так образно і сильно городяни вказали князю на необхідність розправи з боярами.

Галицьке боярство мало величезний політичний досвід. Воно відчуло, що шалька терезів народної підтримки схилилась на бік Романовичів. І бояри вдаються до нового підступного маневру: «Невернии же вси (бояри — *М. К.*) на помощь ему идяху, мняшеса, яко верни суть, и с ними же съвет створиша (Данило — *М. К.*), лют бо бяху на не» (с. 509). У цьому фрагменті Літописця Данила Галицького чітко відобразилась розстановка політичних сил у Галицькому князівстві й тодішня, ще значна, залежність Романовичів від великого боярства.

Данило просто змушений був скликати боярську раду, хоча й усвідомлював, що більшість бояр вороже налаштована до нього. Тиском феодальної опозиції можна пояснити й зовні поблажливе ставлення Данила до зрадницького вчинку боярина Володислава. Посланий навздогін за князем Олександром белзьким, Володислав змовився з ним і дав йому змогу втекти до Угорщини: «Неверный же Володислав Юрьевич с ним (Олександром — *М. К.*) съвет створь... Олександру, оставившу все имение свое, и тако прииде Угры» (с. 509)⁸. Князь потім помилював боярина, бо не мав ще сили для рішучого придушення феодальної опозиції.

Далі до справи боротьби Романовичів з бунтівним боярством втручається Угорщина, як не раз бувало в минулому: «И приде же король Андрей, и с сыном Белою и со другим сыном Андреем ко Ярославу» (с. 509—510). Галицький літописець зображує справу так, ніби угорський король вирушив у похід виключно з ініціативи повсталого проти Данила боярина Судислава: «Судислав возведе короля» (с. 509). Цей наївний погляд приймали вчені XIX ст. Д. І. Зубрицький, наприклад, писав: «Безсоромний Судислав перебував ... при дворі короля Андрія; з ним з'єднався втікач Олександр, і обидва так переконливо молили і накручували угорського государя йти війною на Русь, що він, зібравши багаточисленну рать, з обома синами Белою і юним Андрієм, пустився за Карпати...»⁹.

Інакше вважав В. Т. Пашуто — на той час король заборгував усім, навіть церкві. Тому Андрій «розраховував добути в руських походах ті кошти, які витратив у походах арабських і балканських»¹⁰. Гадаю, що справа зводилась не

лише до бажання пожитись у багатій Галичині, попри боярську фронду, що підривала економіку землі. Аж до остаточного утвердження Данила в Галичі (1245 р.) і Андрій і його наступник Бела IV не полишали спроб загарбати галицьку «полуетчину» Данила.

Ярослав належав до числа західних прикордонних фортець Галицького князівства. Уперше згаданий у Київському літописі під 1153 р. (с. 309), він був заснований, найімовірніше, галицьким князем Ярославом Володимировичем. Місто стояло на високому лівому березі Сяну і являло собою, якщо судити з матеріалів розкопок польських археологів, сильно укріплену твердиню. Опис облоги Ярослава угорським військом у Літописці Данила свідчить, що боярські воеводи зрадили князя. Давид Вишатич, що належав до боярського клану Судислава, замислив здати місто ворогові, незважаючи на те, що одержав з ворожого табору підбадьорливу звістку. Як свідчить галицький книжник, угри «не можуть вас уже прийати (здобути — *М. К.*), ибо суть велми бьени». Навіть вірний, здавалось би, Данилові комендант міста боярин Василь не може противитись тискові ворожих князеві феодалів і віддає уграм Ярослав: «... оному же (Василеві — *М. К.*) ужасті во сердце имущю» (с. 510). Облога Ярослава знайшла відображення в одній з грамот Бели IV бану Діонісію, котрий, як дехто вважає, виступав в Галицькому літописі під ім'ям Дьяніша¹¹.

В описі цієї угорсько-руської війни в літописі чомусь не згадується про Данила. Можна припустити, що він був відсутній на театрі воєнних дій. Ще наприкінці минулого століття було висловлено здогад, що Данило тоді був на Наддніпрянщині, допомагаючи Володимирі Рюриковичу київському проти Михайла Всеволодича чернігівського¹². Вважаю таку думку вірогідною. Адже 1229 р. Михайло залишив назавжди стіл Новгороду Великого, повернувся до Чернігова і на початку 1231 р. уклав мир з владимиро-суздальськими князями Георгієм та Ярославом Всеволодичами. Це дозволило йому розпочати боротьбу за київський стіл. Природно думати, що Данило підтримував свого союзника Володимира ще на початку його змагань з Михайлом. У викладі подальших подій 1231 р. галицький книжник змістив красномовне повідомлення, що як не можна краще характеризує тодішні стосунки Романовичів з великим галицьким боярством: «Климьята же с Гольх Гор¹³ убежа от князя Данила к королеви, и по немь вси бояре галичкени предашася» (с. 510).

Наступні два роки пройшли у змаганнях Романовичів за Галич — з боярською опозицією й Угорщиною, що підтримувала її, звичайно, з власних розрахунків. Данило на якийсь час утверджувався в Галичі й на якийсь час втрачав його. Приблизно під 1233 р.¹⁴ галицький книжник сповіщає, що угорський королевич Андрій вдерся до Галицької землі, скориставшись з відсутності там Данила (с. 511).

Для нас в описі цієї буденної з погляду сучасника події привергають увагу слова літописця: «Бе бо с королевичем Олександр (бельський — *М. К.*) и Глеб Зеремиевич, инии князи Болоховьстии...» (с. 511). З них виходить, що боярські олігархи Галичини й їхня маріонетка князь Олександр об'єдналися з так званими болохівськими князями. Думаю, що ті князі насправді були нащадками племінної знаті, боярами, котрі купно управляли Болохівською землею (названою за головним її містом Болоховим)¹⁵, своєюрідною боярською республікою, що розташовувалася у верхів'ях Південного Буга, басейнах річок Тетерева, Случа й Горині¹⁶.

Відігнавши угрів, Романовичі відповіли на вороже вторгнення ударом боярству в іншому місці: «Данил же поиде с братом и со Александром Плесньску, и пришед взя и под Арбузовичи» (с. 513). Так разом з Александром бельським, котрий прийшов з повинною головою і був прошений (з політичних міркувань, слід гадати) Романовичі відбирають галицьке місто Пліснеськ у бояр Арбузовичів, котрі, мабуть, захопили його в перебігу феодалських усобиць.

Дипломатичними (замирення київського і чернігівського князів, про що розповідає Літописець Данила, а також вимушеним переходом на бік Романовичів Олександра бельського) і воєнними (перемогою над уграми і відвоюванням у бояр Пліснеська) заходами Данило здобув стратегічну перемогу над угорським королем¹⁷.

Проте боярська опозиція залишалась грізною силою, що протистояла цент-

ралізаторським устремлінням Данила і Василька. Галицький літописець сповіщає, що влітку того самого 1233 р. «королевичъ же и Судислав¹⁸ выведе Дьяниша на Данила. Данил же еха Киеву и приведе половце и Изяслава противу им...» (с. 513). Цей похід було спрямовано на Володимир Волинський. Судячи з того, що Данилові довелося зібрати чималу коаліцію, військо Дьяніша-Дионісія було сильним. Певно, угорська рать Дьяніша, об'єднавшись з боярськими загонами Судислава, стала особливо небезпечною, коли вже Данилові довелося звертатись по допомогу до Володимира Рюриковича, половецького хана Котяна і навіть закликати не дуже-то надійного тимчасового союзника, князя з Чернігівщини Изяслава Володимировича новгород-сіверського¹⁹.

Нова війна з уграми принесла перемогу Данилові. Та ще на початку її, як зауважує галицький літописець, «отступи... Глеб Зеремеевич от королевича к Данилови» (с. 514). Чутливий голова одного з найвпливовіших боярських кланів Галичини побачив, що справа королевича Андрія програє, і з легкістю перекинувся до Романовичів. А як тільки Данило з військом підступив до Галича, усе місцеве боярство перебігло до нього: «Данил же и Василко и однако идоста к Галичу, стретоша и болшаа половина Галича: Доброслав и Глеб, инии бояре мнози» (с. 514). Земельні магнати не могли знехтувати прагнення дрібного боярства, міського патриціату і широких верств людної Галича та всієї землі бачити князем Данила, котрий вигнав би угрів і твердою рукою приборкав боярське свавілля. Так Романовичі на час оволоділи Галичем. Однак у міській цитаделі залишався сидіти угорський королевич із головою боярської опозиції Данилові й Василькові — Судиславом. Почалася облога цитаделі, що тривала понад два місяці (листопад—грудень 1233 р.).

Та й у цьому безвихідному становищі боярські олігархи продовжували вважати себе господарями Галича і землі. Вони вирішили хитрістю розбити князівську коаліцію: «Судислав же лєстью посла ко Александрови, река: «Дам тебе Галичъ, пойдѣ от брата» (с. 514). Олександр Всеволодич белзький пристав на цю пропозицію і «пойде прочь Галича» (с. 514). Однак на початку 1234 р. угорський королевич Андрій помер у галицькій цитаделі²⁰. Це порушило плани боярських опозиціонерів. Судиславу з купкою прибічників довелося тікати второваним шляхом до Угорщини, а Олександр Всеволодич, «убоявъся злаго своего створенія», кинувся бігти у Київ, до свого тестя Володимира Рюриковича. Данило сам очолив погоню за ним, «угони и во Полоном и яша и в лузе Хоморьскомъ» (с. 514). Після того Олександр белзький, ганчір'яна лялька в руках боярських олігархів, без сліду зникає зі сторінок джерел. Певно, він закінчив свої дні в одному з волинських замків.

1235 р. Данило втрутився в боротьбу між київським князем Володимиром Рюриковичем і чернігівським — Михайлом Всеволодичем, підтримавши свого київського союзника. Влітку того року Михайло здобув перемогу над Володимиром і Данилом поблизу м. Торчеська, скориставшись допомогою величезної половецької орди. У вирішальну хвилину галицькі бояри, що були в Даниловій дружині, зрадили князя (с. 515). Володимир Рюрикович потрапив у половецький полон, Данило зумів повернутися до Галича. Навіть з прихильного до нього оповідання галицького літописця можна зробити висновок, що поблизу Торчеська Данило втратив майже все своє військо. І тут боярська фронда знову розгорілася з новою силою. «Судиславу же Ильичу рекшу: «Княже! Лєстив глагол имеють Галичане; не погуби себе, пойдѣ прочь!» Данилу уздавшу крамолу их, изыде во Угры» (с. 516). З контексту неясно, хто був той Судислав: чи колишній глава боярської опозиції, що по смерті королевича подався до Угорщини, чи якийсь його тезко, зовні прихильний до Романовичів. Тоді ворожа їм боярська партія знеслася з Михайлом чернігівським і запросила на князювання в Галичі його сина Ростислава. Батько з сином з'явилися у Галичі восени 1235 р., коли Данило від'їхав до Угорщини²¹. Дипломатичними заходами Данило намагався схилити нового короля Белу IV (21 вересня 1235 р. помер старий король Андрій) до надання йому допомоги, та успіху не досяг. Король підтримав його суперника Михайла чернігівського²².

Відтоді Данило і Василько Романовичі розпочинають новий виток боротьби за повернення Галича і Галицької землі, що мала на меті відновлення, створеного їхнім батьком, Галицько-Волинського великого князівства. Спираючись на

місцеве боярство, підтримку Угорщини і Мазовії (Конрад I мазовецький тоді зрадив старій дружбі з Романовичами і перекинувся на бік їхніх ворогів), Михайло з Ростиславом на два з лишнім роки заволоділи Галичем. Та почувалися там непевно. Уже влітку 1237 р. Романовичі зробили першу ґрунтовну спробу вибити чернігівських князів із Галича, але ті зачинились у місті й встояли лише завдяки угорському союзному війську («беяста во граде (Михайло — М. К.) и угор множество у него»).

Однак поступово Данило оволодівав ініціативою. Уже навесні 1238 р., як сповіщає літописець, «Данилови же в томъ же лете пошедшу на Михаила, на Галичь, онем (Михайлові й Ростиславу — М. К.) же мира просящим, даша ему Перемышль» (с. 517). Военно-стратегічна ситуація в Галицько-Волинській Русі змінилася на користь Романовичів. Тепер вже Данило диктує умови миру. Гадаю, саме Перемишль у вигляді контрибуції за наданий, так необхідний, певно, чернігівським князям, мир був обраний ним не випадково: відтепер Галич із округою потрапив у стратегічні лещата поміж Волинню і Перемишльщиною. Крім того, володіючи Перемишльською землею, Романовичі одержували можливість перешкоджати вторгненням угорського війська.

На користь думки, що ініціатива у змаганнях за Галич міцно перейшла до рук Романовичів, свідчить і наступний текст літопису: «По том же лете Данил же возведе на Кондрата Литву, Миньдога, Изяслава Новгородского» (с. 517). Перед нами — продовження цілеспрямованої політики збирання отчини: перш, ніж приступити до рішучих дій щодо повернення Галича, Данило забезпечує рубіж Волині з ворожою йому тоді Мазовією. Для теми нашої розвідки важливим є інше: Изяслав Володимирович, князь новгород-сіверський, змушений був відступити від свого феодалного сюзерена Михайла Всеволодича і рушити в похід на Конрада I. Напевне, участь невеликої дружини цього удільного князя у масштабному поході на Мазовію була демонстративною: Романовичі давали знати світові, що вони є господарями становища в Галицько-Волинській Русі. Цей похід стався у розпалі весни 1238 р., як виходить з послідовності подій того року, відбитих у літописах та іноземних джерелах.

Розв'язка двобою Романовичів із Михайлом і Ростиславом настала незабаром після походу Данила на Мазовію. На жаль, галицький літописець викладає події занадто узагальнено і не дуже точно: «Приде весть Данилу во Хольме будушю ему, яко Ростислав сошел ест на Литву со всеми бояры и съзвнники». Цей похід Ростислава у литовські землі виглядає малоймовірним, навіть коли припустити, що його міг закликати до того спільник чернігівських князів Конрад I мазовецький. Як резонно зауважив учений минулого століття, Галицьке князівство не межувало з Литвою. Щоб досягти її, Ростиславу з військом і обозом довелося б переходити через польські чи волинські землі²³. Певна річ, Романовичі б перешкодили йому.

Форсованим маршем із Холма Данило з самою лише, мабуть, дружиною кинувся до Галича. Подальша розповідь літопису є емоційною і написаною в кращих традиціях витонченого красного письменства свого часу: «Подъехавшу же ему (Данилу — М. К.) под город, и рече имь: «О, мужи градъстии! Доколе хошете терпети иноплеменьных князий державу?!» Вірний своїй політиці спирання на міську верхівку (патриціат) Данило звернувся не до ворожого йому і зрадливого боярства, а до «мужів градських», тобто чільних представників галицького віча. Князь вразив гордих мужів у найболючіше місце: Галичем і землею правили чужі, чернігівські князі, предки яких зазнали лихої слави в тамтешньому народі ще в перші роки по смерті Романа Мстиславича, коли вони, так само, як їхні нащадки, спирались на іноземну допомогу і прислужували окупантам. Мужі галицькі із захопленням зустріли свого отчича: «Яко се ест держатель наш, богом даный!». Ці слова «градських мужів» свідчать, що віче Галича вважало законним порядок затвердження ними князя — місто передавалось йому городянами у «держание». І це при тому, що галицьке суспільство бачило в Данилові отчича, спадкоємця по батькові галицького стола.

Далі літописець чітко визначає розстановку сил у самому Галичі: «Пискупу же Артемию и дворському Григорью возбраняюшу ему». Ці слова свідчать, що верхівка галицької церкви, духовна земельна і багата аристократія, перекинулася раніше на бік чернігівських князів, за яких їй жилося вільніше, ніж за су-

ворого і владного Данила Романовича. Вважаю слушною думку, за якою дворським тоді був глава боярської опозиції проти Романовичів у 40-х роках боярин Григорій Васильович²⁴.

Однак боярським і церковним олігархам не пощастило втримати Галич у своїх руках. Адже городяни, за свідченням літописця, «пустишася (до Данила — *М. К.*) яко дети ко отцю, яко пчелы к матце, яко жажющи воды ко источнику». Тому єпископ і дворський, «узревшима же има, яко не можета удержати града, яко малодушна блюдяшася о преданьи града, изыдоста слезными очима и ослабленомь лицемь и лижюща уста своя, ...реста же с нуажою: «Прииди, княже Данило, приими град!». Вважаю ці слова одним з краших у давньоруській літературі вижиттів хижого й бундючного, зрадливого і безпринципного боярства (і морально рівних їм церковних сановників), що дбало лише про власні інтереси і без жодних вагань кидало свою землю у вир феодалних заколотів, «мятежей и ратей»²⁵.

Кульмінацією описів долання опору боярства Романовичами в 30-і роки служать слова галицького книжника, якими він описує урочистий в'їзд Данила до столярного града Галицької землі і відновленого відтоді Галицько-Волинського великого князівства: «Данил же вниде во град свой, и прииде ко пречистей святей Богородици (храму на її честь — *М. К.*), и прия стол отца своего, и обличи победу, и постави на Немечьских вратех²⁶ хоругвь свою» (с. 517, 518). Ростислав утік до Угорщини, а «неверьнии» і «льстивии» бояри кинулися до ніг князя, благаючи прощення. І князь чергового разу їх помилював...

Нарешті Романовичі, насамперед Данило, здолали бунтівне галицьке боярство, вигнали з краю зайд — чернігівських князів. Перемога здавалась повною. Але — виявилась не остаточною. Бо вона мала гіркий присмак — на Сході вже здригалася земля під копитами «тьмочисленной» монголо-татарської кінноти. Навала орд Батия принесла незліченні нещастя народові Давньої Русі. Що ж до Данила і Василька — то вона звела майже нанівець їхні багаторічні зусилля щодо подолання спротиву бунтівного галицького боярства... Але то вже тема іншої розвідки.

Примітки

¹ Летопись по Ипатскому списку.— СПб., 1871.— С. 218. Далі посилання на сторінки Іпатіївського ізводу (що містить Київський XII і Галицько-Волинський XIII ст. літописи) даватимуться в тексті статті в дужках без зазначення назви джерела.

² Monumenta Poloniae Historica.— Lwów, 1872.— Т. 2.— Р. 437—441.

³ Див.: Пауцто В. Т. Внешняя политика Древней Руси.— М., 1968.— С. 165, 221.

⁴ Грушевський М. Історія України-Руси. До року 1340. 2-е вид.— Львів, 1905.— Т. III.— С. 47.

⁵ Див. про це докладно: Котляр М. Ф. Галицько-Волинський літопис.— К., 1993.— С. 25—111.

⁶ Ратич О. О. Древнерусские городища в Судовой Вишне // Тезисы докладов советской делегации на I Международном конгрессе славянской археологии.— М., 1965.— С. 39—41.

⁷ Див.: Котляр М. Ф. Галицько-Волинський літопис.— С. 50.

⁸ В. Т. Пауцто хибно витлумачив цей контекст літопису: «Однак боярин Володислав Юрійович, відряджений навздогін за Олександром, сам сховався за «ворітьми Угорськими», втративши внаслідок цього «все имене свое», що перейшло до Данила Романовича» (Пауцто В. Т. Очерки по истории Галицко-Волинской Руси.— М., 1950.— С. 213). Насправді процитовані слова відносяться не до Володислава, а до Олександра.

⁹ Зубрицкий Д. И. История древнего Галицко-Русского княжества.— Львов, 1855.— Ч. 3.— С. 113.

¹⁰ Пауцто В. Т. Внешняя политика Древней Руси.— С. 256.

¹¹ Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. Ed. A. Fejer.— Budae, 1829.— Т. 4.— V. I.— Р. 23, 24.

¹² Андріяшев А. М. Очерк истории Волынской земли до конца XIV ст.— Киев, 1887.— С. 164.

¹³ Село Голі Гори (Гологори) розташоване в Галицькій землі поміж верхів'ями річок Стиря, Серета й Західного Буга, на рубежі з Волинню — тобто, у протилежному боці стосовно руху угорського короля. Найбільш імовірне пояснення: Клим'ята втік з війська Данила, що наближалось до східного кордону Галицького князівства, йдучи на допомогу Володимирі київському. Сказані далі слова «вси бояре галицькеи предашася» слід розуміти так, що боярська олігархія здала королеві Галич без бою.

¹⁴ Як відомо, Галицько-Волинський літопис з самого початку складався, не маючи річних статей і вказівок на роки подій. Дати з'явилися на берегах його Іпатіївського списку в XIV чи XV ст. і розставлені в абсолютній більшості випадків невірно, навмання. Тому кожного разу доводиться корегувати їх за допомогою руських та іноземних джерел.

¹⁵ Котляр Н. Ф. Племенная знать в процессе формирования феодального класса Южной Руси (на материалах Болоховской земли) // Элита и этнос средневековья.— М., 1995.— С. 98—104.

¹⁶ Дашкевич Н. П. Болоховская земля и ее значение в русской истории // Труды III Археологического съезда.— Киев, 1878.— Т. 2.

¹⁷ Див.: Зубрицкий Д. И. Указ. соч.— С. 116.

¹⁸ Котрий продовжував залишатися главою боярської опозиції Романовичам.

¹⁹ Див. про нього: Котляр М. Ф. Загадковий Ізяслав з Галицько-Волинського літопису // УІЖ.— 1991.— № 10.

²⁰ Підтвердження цього знаходимо в угорському джерелі. Див.: *Geschichte Ungarn* / von L. V. Szalay.— Pest, 1869.— S. 32, 33.

²¹ Андріяшев А. М. Указ. соч.— С. 167.

²² Пашуто В. Т. Очерки по истории Галицко-Волынской Руси.— С. 217.

²³ Зубрицкий Д. И. Указ. соч.— С. 126.

²⁴ Пашуто В. Т. Очерки по истории Галицко-Волынской Руси.— С. 217.

²⁵ Котляр М. Ф. Галицько-Волинський літопис.— С. 71.

²⁶ Що вели до «Немечьской страны», тобто на Захід.

Н. Ф. Котляр

ГАЛИЦКОЕ БОЯРСТВО ПРОТИВ КНЯЗЕЙ РОМАНОВИЧЕЙ

Повествується об основних етапах і обставинах преодолення Данилом і Васильком Романовичами активного і ожесточеного спротивлення боярської опозиції, противившейся восстановленію объединенного Галицко-Волынского княжества и тянувшей страну назад, в омут раздробленности. Рассмотрены внутри- и внешнеполитические факторы этого противостояния, завершившегося в 1238 г. вокняжением Даниила в Галиче и воссоединением Галицкой земли с Волынской.

N. F. Kotliar

HALYCH BOYARS AGAINST THE PRINCES ROMANOVYCHI

The article presents the main stages and circumstances of Daniil and Vasylo Romanovych fighting with the boyars opposition. The boyars strongly and intensively resisted the recreation of the united Halych and Volyn Principality urging the country to destruction. The article discusses internal and external political factors of this withstanding that ended up in 1238 with the accession of Daniil to the throne in Halych and the reunion of the Halych and Volyn Principalities.